

Έλενα Σωτηροπούλου¹

Ιφιγένεια Βαμβακίδου²

Κωνσταντίνος Τσιούμης³

Ημερολόγιο Δημητρίου Ι. Τούσση, 1916-1919: μεταγραφή και ταξινόμηση

Περίληψη

Στο ερευνητικό πεδίο των Πολιτισμικών Σπουδών επιχειρούμε την μεταγραφή και ταξινόμηση του ημερολογίου ενός πολιτικού κρατούμενου, που εντόπισε ο Καθηγητής Μίμης Σουλιώτης. Το ημερολόγιο γράφτηκε στη διάρκεια του Α΄ Παγκοσμίου πολέμου, από τον Δημήτριο Ι. Τούσση, όταν ο ίδιος μαζί με άλλους κατοίκους της Κορυτσάς συλλαμβάνονται ως γερμανόφιλοι πολιτικοί κρατούμενοι της Αντάντ.

Η εργασία περιλαμβάνει το ερευνητικό τμήμα, που αφορά στη μεταγραφή από την καθαρεύουσα της εποχής που χρησιμοποιεί ο «ημερολόγος» στη δημοτική γλώσσα και στην ιστοριοφιλολογική ταξινόμηση του υλικού.

Το ερευνητικό μας ενδιαφέρον αφορά κυρίως στη γλωσσική έκφραση και στις θεματικές που επιλέγονται από τον ημερολόγο και όχι στην ιστορική διασταύρωση των πηγών, αν και αναγκαστικά το υλικό μας οδηγεί σε αυτήν. Για τη διασταύρωση των στοιχείων και των πληροφοριών του αφηγητή, αντλήσαμε συμπληρωματικό υλικό από προφορικές μαρτυρίες, φωτογραφίες της εποχής, έγγραφα, πιστοποιητικά, αρχιτεκτονικά σχέδια.

Η απόλαυση που μάς προσφέρει η ανάγνωση του υλικού οφείλεται τόσο στην προσωπική εκφραστική γλώσσα του ημερολόγου, αλλά και στις λεπτομερείς περιγραφές για τις κλιματικές αλλαγές, τις διατροφικές συνήθειες, τα μέσα μεταφοράς και στους συνειρμούς που προκαλούν τα σχόλια του για άλλες εποχές και πρόσωπα της γαλλικής ιστορίας του 19^{ου} αιώνα.

Λέξεις κλειδιά: Α΄ Παγκόσμιος πόλεμος, μεταγραφή, ιστοριοφιλολογική ταξινόμηση

Keywords: 1st World War, transcription, historical and philological classification

1 Υπ. Διδάκτωρ του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης.

2 Αναπληρώτρια Καθηγήτρια στο Παιδαγωγικό Τμήμα Νηπιαγωγών του Πανεπιστημίου Δυτικής Μακεδονίας

3 Καθηγητής στο Παιδαγωγικό Τμήμα Δ.Ε. του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης

Εισαγωγικά

«διαβάζω κείμενα, εικόνες, πόλεις, πρόσωπα, χειρονομίες, σκηνές...»

R. Barthes

Το υλικό που μεταγράφουμε αφορά στην προσωπική/υποκειμενική αφήγηση πραγματικών γεγονότων συγκεκριμένης εποχής, με σκοπό την ενδο-επικοινωνία, τον εσωτερικό διάλογο και την καταγραφή/διατήρηση των γεγονότων στη μνήμη του συγγραφέα/φυλακισθέντος, αρχιτέκτονα, εργολάβου και αγωνιστή Δ. Τούσση στον Βορειοηπειρωτικό Αγώνα.

Μεταγραφή είναι ο όρος που χρησιμοποιούν οι γλωσσολόγοι όταν μια γλώσσα γράφεται με διαφορετικό αλφάβητο από το δικό της. Στην περίπτωση μας χρησιμοποιούμε τον όρο για τη διαδικασία μεταφοράς του κειμένου από την καθαρεύουσα της εποχής και από την προσωπική γραφή ενός ημερολόγου στη σύγχρονη ελληνική γλώσσα ως *εσωτερική μεταγραφή*. Η λογική της μεταγραφής συνδέεται με τη δυνατότητα: (α) να καταγράψουμε σε αδρές γραμμές τους ήχους που έχουν διαφοροποιητική (διακριτική) λειτουργία σ' ένα συγκεκριμένο γλωσσικό σύστημα (φωνολογία) και στη συνέχεια (β) να καταγράψουμε τη φωνητική δομή μας γλώσσας αναπαριστώντας έτσι με λεπτομέρεια την ακριβή προφορά της (φωνητική). Η μεταγραφή (κάθε είδους) συνιστά οικουμενικό τρόπο αναπαράστασης και γίνεται με τη χρήση ειδικών συμβόλων εμπνευσμένων από τα αλφάβητα (κυρίως το λατινικό και το ελληνικό)⁴.

Τεχνολογικά στη διαδικασία της μεταγραφής χρησιμοποιούμε πλάγιες γραμμές /.../ για να δηλώσουμε τη φωνημική / φωνολογική μεταγραφή και αγκύλες πλάγιες [...] για να δηλώσουμε τη φωνητική μεταγραφή. Ειδικότερα και στις δύο περιπτώσεις χρησιμοποιούμε τα εξής αντί για σημεία στίξης: (α) αντί για τελεία, ερωτηματικό, θαυμαστικό βάζουμε || (στο τέλος δεν βάζουμε τελεία, απλά κλείνουμε το κείμενο αναλόγως με πλάγια γραμμή ή αγκύλη και (β) αντί για κόμμα, άνω τελεία ή παύλα βάζουμε |

Για την απολαυστική ανάγνωση του υλικού παραπέμπουμε στον R. Barthes (2008) που εστιάζει στο κείμενο: *ο αναγνώστης είναι υποκείμενος στο κείμενο ως γλωσσική ύλη, στη συγγένεια της αναγνωστικής πρότασης με τη ψυχανάλυση. Αποκρούει έτσι τα πάθη των ιδεών και των χαρακτήρων στο όνομα της κειμενικής απόλαυσης.*

⁴ Φωνολογική μεταγραφή

/itan ênas isixos ânthropos | ti borÿse na kâni || aftò skeftòtan vyênodas apò to nosokomio metâ ti vârðia tu || perpatÿse plâi stis neradzjès || ênas isixos ânthropos xoris ksespâsmata | afti tin ikòna ix'e gia ton eaftò tu || ùte ìpsos ùte vâthos || arkì na min ton pirâksis || na min tu patisis ton kâlo || afiste ta pròvata stus tsopânus | kâti iksero o patêras tu || o kathênas ti duliâ tu/

Φωνητική μεταγραφή

[itan ênas isixos ânthropos | ti borÿse na kâni || aftò sk'eftòtan vy'èno(n)das apò to nosokomio metâ ti vârðia tu || perpatÿse plâj stiz neradzjès || ênas isixos ânthropos xoris ksespâsmata | afti tin ikòna ix'e γ' a ton eaftò tu || ùte ìpsos ùte vâthos || ark'ì na min do(m) birâksis || na min du patisis to(N)[3] gâlo || afiste ta pròvata stus tsopânus | kâti iksero o patêras tu || o kathênas ti dul'à tu]

Η γλώσσα της εποχής

Το 1910 ιδρύθηκε ο Εκπαιδευτικός Όμιλος και η Φοιτητική Συντροφιά: ο Εκπαιδευτικός Όμιλος με μέλη από το χώρο της πολιτικής, της παιδείας, της διανοήσης (Παπαναστασίου Δεμερτζής, Διομήδης, Δελμούζος, Γληνός, Τριανταφυλλίδης, Καζαντζάκης, κ.α.) έπαιξε σημαντικό ρόλο στο γλωσσικό, εκπαιδευτικό και κοινωνικό επίπεδο. Η Φοιτητική Συντροφιά (Κουντουράς, Κορδάτος, κ.α.), ξεκινώντας αρχικά από το ιδανικό της δημοτικής γλώσσας συνδέθηκε με πλατύτερα κοινωνικά και πνευματικά αιτήματα (Βουρνάς, 1999). Τα μέλη αυτών των σωματείων, πολλά από τα οποία δέχτηκαν την επίδραση ξένων παιδαγωγικών ιδεών έλαβαν ενεργό δράση και συνέβαλαν στην μεταρρύθμιση της περιόδου 1913-1917 (Σβορώνος, 1986).

Το 1911 με την ψήφιση του νέου Συντάγματος καθιερώνεται η καθαρεύουσα και την ίδια χρονιά κλείνει το Ανώτερο Δημοτικό Παρθεναγωγείο Βόλου. Το 1917 μετά την ανάληψη της εξουσίας από τον Βενιζέλο τοποθετείται γενικός γραμματέας Υπουργείου Παιδείας ο Γληνός και οι Δελμούζος και Τριανταφυλλίδης ανώτεροι Επόπται Δημοτικής Εκπαιδύσεως. Αυτή την περίοδο, αποφασίστηκαν δύο σημαντικές αλλαγές: καταργήθηκαν τα αρχαία ελληνικά στις πρώτες τέσσερις τάξεις του δημοτικού και εισήχθη η δημοτική, ενώ εκδόθηκαν δέκα νέα αναγνωστικά στη δημοτική και η γραμματική του Μ. Τριανταφυλλίδη για το Δημοτικό και το Γυμνάσιο.

Η επιχειρούμενη μεταρρύθμιση που ξεκίνησε το 1917 δεν πρόλαβε να αποτελέσει ένα ριζικά αναμορφωμένο εκπαιδευτικό σύστημα. Μετά την ήττα της κυβέρνησης Βενιζέλου και την έλευση στην εξουσία των φιλομοναρχικών δυνάμεων, οι αλλαγές στην εκπαίδευση θα ανεστάλησαν χωρίς τα αναμενόμενα αποτελέσματα. Οι Δελμούζος, Γληνός και Τριανταφυλλίδης παραιτήθηκαν από τις θέσεις τους, τα νέα αναγνωστικά κατεστράφησαν του σχολείου και η καθαρεύουσα καθιερώθηκε στο δημοτικό. Το εγχείρημα για την αστική μεταρρύθμιση ακολούθησε μια αντιμεταρρύθμιση και το φαινόμενο αυτό επαναλαμβάνεται σε κάθε αλλαγή των πολιτικών δυνάμεων στην εξουσία (Μπουζάκης, 2000).

Το υλικό

Πρόκειται για το ημερολόγιο φυλακής του Δημητρίου Ι. Τούσση, που γράφτηκε από τον ίδιο την εποχή 1916 έως 1920 και εξιστορεί τη σύλληψη, τη φυλάκισή του και τέλος την απελευθέρωσή του από τις γαλλικές φυλακές, κατά τη διάρκεια του Πρώτου Παγκοσμίου Πολέμου. Στη φυλακή κατέγραφε τις καθημερινές σκέψεις και την προσπάθειά του να επιβιώσει σε μια σειρά από τετράδια, που αποτελούν το σώμα αυτού του ημερολογίου.

Το κείμενο ως σημείο έχει πομπό ένα πραγματικό πρόσωπο, αλλά ο δέκτης είναι ο φαντασιακός αναγνώστης (Σουλιώτης, 2008). Οι πληροφορίες που δίνονται και η τεχνική της αφήγησης σε προσωπικό-υποκειμενικό, εκφραστικό ύφος μάς οδηγούν στις θεωρίες για τα είδη αφήγησης και εξιστόρησης.

Αναρωτιόμαστε για το είδος της αφήγησης: πρόκειται για ένα προσωπικό ή/και πολιτικό ημερολόγιο;

για «ένα μεγάλο ελεύθερο γράμμα»;

για μια μαρτυρία /εξομολόγηση/ή και αυτοβιογραφία;

Όπως και στον μονόλογο και στην επιστολογραφία, έτσι και στην αφήγηση τύπου ημερολογίου παρακολουθούμε τις αντιδράσεις του αφηγητή στα γεγονότα που συμβαίνουν γύρω του· ακολουθείται, όπως στην επιστολογραφία η χρονική αλληλουχία. Επειδή όμως εκείνος που γράφει στο ημερολόγιο δεν απευθύνεται σε συγκεκριμένο ακροατή συνδηλώνεται μια περίεργη μορφή ακροατηρίου, που με κάποιον τρόπο είναι κοντά στον αφηγητή, κι όμως είναι τελείως απρόσωπο· ο υποθετικός ακροατής, όπως και ο δέκτης της επιστολής φαίνεται να μην αντιδρούν.

Οι «ημερολογιογράφοι» αποκαλύπτουν, ή μάλλον προδίδουν, τη δική τους ψυχική κατάσταση παράλληλα με την αφήγηση των γεγονότων.

Το ερώτημα που προκύπτει: ποιο απαιτεί περισσότερο την προσοχή, η αποκάλυψη της ψυχής ή η παράθεση των γεγονότων;

Το *Ημερολόγιο φυλακής* φαίνεται να είναι κράμα όλων αυτών των λόγων, όπως τα χειροποίητα collages, που καλύπτουν τα εξώφυλλα και τα οπισθόφυλλα αυτών των τετραδίων. Μια μοναχική και έγκλειστη φωνή, που ανεβάζει και κατεβάζει τους τόνους, δοκιμάζεται, πολλαπλασιάζεται στο κενό, συνδιαλέγεται με πολλές ξένες φωνές γυρεύοντας να βρει τη δική της θερμοκρασία, να στήσει ανθεκτικές γέφυρες με τον έξω κόσμο, μαρτυρώντας σπαρακτικά τον λόγο της απουσίας, του αναγκαστικού χωρισμού.

Αυτοβιογραφική και «μονομερής» αφήγηση

Υπάρχει συχνά η τάση να ταυτίζεται η πρωτοπρόσωπη αφήγηση με την απλή κατάθεση εμπειριών επί χάρτου. Υπάρχει όμως αρκετή διαφορά ανάμεσα στα δύο είδη αφήγησης: θα μπορούσαμε να την ονομάσουμε «μονομερή», η οποία μπορεί να είναι πρωτοπρόσωπη ή ετεροπρόσωπη. Στην περίπτωση της αμιγώς αυτοβιογραφικής αφήγησης παρατηρείται ταύτιση του αφηγητή και του γράφοντος. Στην περίπτωση της μονομερούς μπορεί να έχουμε πρωτοπρόσωπη έκθεση των γεγονότων, αλλά ο αφηγητής και ο γράφων να είναι δύο ξεχωριστά πρόσωπα.

Ο γράφων μπορεί να χρησιμοποιήσει πολλές τεχνικές αφήγησης για όσα θέλει να πει, όπως τη μορφή επιστολής, απομνημονεύματος, εξιστόρησης και μπορεί να κάνει τον αναγνώστη να πιστέψει πως πρόκειται για πραγματική ιστορία, προπάντων όταν τα γεγονότα στα οποία αναφέρεται είναι πραγματικά.

Στη βιβλιογραφία διαβάζουμε ότι πίσω από τους όρους «ιστορία» και «πλοκή» κρύβεται μια διάκριση, που θεωρείται σήμερα θεμελιώδης για τη μελέτη της αφήγησης. Ο Ρώσος φορμαλιστής Victor Shklovsky εισήγαγε τη διάκριση μεταξύ πλοκής και ιστορίας που είναι ανάλογη με αυτήν του σημαίνοντος και σημαινομένου (Noth 1990, σ. 308). *«Πλοκή είναι η αφήγηση όπως διαβάζεται, βλέπεται ή ακούγεται από την πρώτη ως την τελευταία λέξη ή εικόνα»* (που μπορεί να περιλαμβάνει παραλείψεις, φλασμπακ κ.λπ.) *«ιστορία είναι η αφήγηση σε χρονολογική σειρά, η τελεολογική σειρά γεγονότων»* (Thwaites, Lloyd & Warwick 1994, σ. 121).

Ο όρος «αφήγηση» καλύπτει στη γλώσσα μας ένα ευρύ φάσμα εννοιών. Ως αφήγηση, θα μπορούσαμε να ορίσουμε και την πράξη επικοινωνίας με την οποία παρουσιάζεται, προφορικά ή γραπτά ένα γεγονός, ή μια σειρά γεγονότων, πραγματικών ή μυθοπλαστικών. Η διαδικασία αυτή προϋποθέτει τη συμμετοχή διαφόρων παραγόντων, με πιο σημαντικούς τον πομπό (= αφηγητή), τον δέκτη (= αποδέκτη της αφήγησης) και το μήνυμα (= θέμα, περιεχόμενο) (ΥΠΕΠΘ 1999, σ. 28).

Η αρχαία ρητορική (ΥΠΕΠΘ, 1999)διέκρινε τρεις τύπους αφήγησης: τη *μυθώδη*, την *ιστορική* και τη *ρεαλιστική*. Η *μυθοπλαστική* αφήγηση είναι συνδεδεμένη με τη λογοτεχνία, η οποία δεν αφηγείται το πραγματικό, ακόμη κι όταν διεκδικεί την αληθοφάνεια. Η *ιστορική* αφήγηση είναι εξιστόρηση γεγονότων του παρελθόντος. Η *ρεαλιστική* αφήγηση διαφέρει από την ιστορική ως προς τον χρόνο των συμβάντων και την τεκμηρίωσή τους. Εξιστορούνται σύγχρονα του αφηγητή γεγονότα, για αυτό και οι απαιτήσεις που ενδεχομένως έχει ο αναγνώστης/ ακροατής για τεκμηρίωσή τους είναι μεγαλύτερες.

Επώνυμα ημερολόγια φυλακής

Γνωστά Ημερολόγια φυλακής που έχουν δημοσιευτεί είναι το «Ημερολόγιο φυλακής» του Παύλου Ζάννα, το «D.P. 88 - Ημερολόγιο φυλακής» του Νίνου Φένεκ Μικελίδη, «Κορυδαλλός 1975-79 – Ημερολόγιο φυλακής» του Γιώργου Τράγκα, κ.α, όπου καταγράφεται η πολιτική ζωή.

Το ημερολόγιο και η αυτοβιογραφία

Στο σημείο αυτό, κρίνεται απαραίτητος ο διαχωρισμός των όρων «ημερολόγιο» και «αυτοβιογραφία». *«Με τον όρο «ημερολόγιο» εννοούμε τη συστηματική καταγραφή από ένα άτομο των πιο σημαντικών γεγονότων της προσωπικής του ζωής σε καθημερινή ημερολογιακή καταγραφή»* (ΥΠΕΠΘ 1999, σ. 256-257). Με τον όρο «αυτοβιογραφία» χαρακτηρίζουμε συνήθως *«ένα συνεχές αφηγηματικό κείμενο, στο οποίο ένας άνθρωπος γράφει ο ίδιος την ιστορία της ζωής του (ή ένα μέρος της). Στις περισσότερες περιπτώσεις γράφεται σε χρόνο αρκετά μεταγενέστερο από τα όσα εξιστορεί και σε αυτό οφείλει τουλάχιστον ένα μέρος της λογοτεχνικότητάς της»* (ΥΠΕΠΘ 1999, σ. 25).

Ο Robson (Robson 2007, σ. 231) ορίζει την βιογραφική έρευνα ή την έρευνα ιστορίας ζωής *«ως ένα εξειδικευμένο είδος μελέτης της περίπτωσης, όπου η «περίπτωση» που μελετάμε είναι ένα μεμονωμένο άτομο (Τσιώλης 2006, σ. 27). Η πρόθεση είναι να πούμε την ιστορία της ζωής ενός προσώπου. Αποτελεί ένα καθιερωμένο είδος λογοτεχνικής προσπάθειας που καλύπτει σχεδόν όλα τα είδη διαφορετικής ζωής (ιστορικής, πολιτικής κλπ.) που μπορεί να μη φιλοδοξεί να αποτελέσει μια μορφή έρευνας κοινωνικών επιστημών»*. Επιπλέον, σημειώνει ότι μια τέτοια μορφή έρευνας είναι και η «ερμηνευτική» βιογραφία, όπου πρόθεση του ερευνητή είναι η ερμηνεία της ζωής ενός ανθρώπου μέσα από την «ιστορία» του.

Στη δεκαετία του '90, οι βιογραφίες αναβαθμίζονται και σύμφωνα με τον Τσιώλη (Τσιώλης 2006, σ. 30), από υλικό που δίνει στον ερευνητή πρόσβαση στη ζωή του υποκειμένου αναγνωρίζονται πλέον ως *«μια ιδιαίζουσα κοινωνική πραγματικότητα, ως «κοινωνικό μόρφωμα»...κάτι περισσότερο από μια εξιστορημένη ιστορία ζωής: είναι η βιογραφικά αποκτημένη «γνώση» και συνάμα μια ουσιαστική πηγή για τη διασφάλιση μιας εσωτερικής συνεκτικότητας εντός της πολυπλοκότητας των σύγχρονων κοινωνικών κόσμων»*.

Αυτή η αναζωπύρωση του ενδιαφέροντος για τις βιογραφίες ήταν αυτό που «άλλαξε» την εικόνα τους και πλέον θεωρούνται ως το κατάλληλο μέρος, όπου μπορεί να μελετηθεί ο βιοματικός κόσμος των υποκειμένων, να ερευνηθούν τα νοητικά συστήματα και τα πλαίσια αναφορών τα οποία χρησιμοποιούν για να ορίσουν αυτά που ζουν, να δώσουν τις δικές τους ερμηνείες, αλλά και να στρέψουν προς κάποιες κατευθύνσεις τη δράση τους. Στη στροφή αυτή προς τις βιογραφίες συνέβαλε και το «πολιτικό» αίτημα να δοθεί φωνή σε κοινωνικές ομάδες, οι οποίες παρέμεναν για αρκετό καιρό αποκλεισμένες και απομονωμένες από τις επίσημες θέσεις της κοινωνιολογίας και της ιστορίας.

Το ημερολόγιο ως είδος αυτοβιογραφίας στηρίζεται στη χρονολογική καταγραφή προσωπικών βιωμάτων, κρίσεων καθώς και παρατηρήσεων στα καθημερινά γεγονότα.

Καταλαβαίνουμε έτσι πόσο διαφορετική είναι η αφήγηση/ιστορία όταν: (α) γράφεται σε επιστημονική βάση με πηγές και διασταυρώσεις και (β) όταν καταγράφεται ως ζωντανή μαρτυρία, ταυτόχρονη με γεγονότα στα οποία συμμετέχει ένα επώνυμο ή/και ανώνυμο υποκείμενο. Είναι αλλιώςτικός ο ήχος του πολέμου όταν βιώνεται άμεσα. Η φωνή των καθημερινών ανθρώπων, όπως άλλωστε και του Δημήτριου Ι. Τούση, ζωντανεύει το ιστορικό πλαίσιο, το χρώμα και την ατμόσφαιρα της εποχής μέσα από μια προσωπική διαμεσολάβηση σε επίπεδο ιδεολογίας, αλλά και γλώσσας, ύφους.

Ένα ερώτημα ίσως είναι *γιατί να παρουσιαστεί σήμερα ένα ημερολόγιο που γράφτηκε πριν από 94 χρόνια: διότι η ζωή στα κρατητήρια αποτελεί μια μαρτυρία, έστω και μικρή, μιας πτυχής της ιστορίας*. Βέβαια οι σημειώσεις αυτές με κανέναν τρόπο δεν θέλουν να καταγράψουν την Ιστορία - κάθε άλλο. Δίνουν μια άλλη, εντελώς προσωπική εικόνα - μια εικόνα καθημερινή, συχνά αντι-ηρωική, κάποιων ανθρώπων που ήταν ή έγιναν στη συνέχεια ήρωες, πολλοί από αυτούς αφανείς. Μια εικόνα ή, πιο σωστά, ένα μικρό κομμάτι στο παζλ των ιστορικών ζητημάτων.

Ιστορικά συμφραζόμενα (1916-1920)

Μετά την Επανάσταση του Ελληνισμού της Βορείου Ηπείρου και την ανακήρυξη Αυτόνομης Δημοκρατίας στις 17 Φεβρουαρίου του 1914, υπογράφηκε από τις Μεγάλες Δυνάμεις και την ίδια την Αλβανία το Πρωτόκολλο της Κέρκυρας στις 17 Μαΐου 1914, που αναγνώριζε την Αυτονομία της Βορείου Ηπείρου. Η Ελλάδα, με την προτροπή των Μεγάλων Δυνάμεων στη Βόρειο Ήπειρο στις 14 Οκτωβρίου 1914, οπότε και τις παραδίδεται από την Αυτόνομη κυβέρνηση, ολόκληρη η Ήπειρος, η οποία ενώνεται στην πράξη με την Ελλάδα και δεκαέξι (16) Έλληνες Βορειοηπειρώτες Βουλευτές της μπορούν να συμμετέχουν στο Εθνικό Κοινοβούλιο στην Αθήνα από το 1916.

Τον Μάρτιο του 1916 η ελληνική κυβέρνηση με βασιλικό διάταγμα κήρυξε επίσημα την ένωση της Βορείου Ηπείρου με το ελληνικό βασίλειο, γεγονός, το οποίο προκάλεσε τις ιταλικές διαμαρτυρίες, αλλά και την παρέμβαση των μεγάλων δυνάμεων (Βακαλόπουλος, 1995). Τον Δεκέμβριο του 1916 καταλήφθηκε η περιοχή της Κορυτσάς από τα γαλλικά στρατεύματα κάτω από τη διοίκηση του συνταγματάρχη Descoins. Η Βόρεια Ήπειρος διασπάστηκε στο γεωγραφικό τμήμα του Αργυροκάστρου, που τέθηκε κάτω από την ιταλική προστασία και στο αντίστοιχο τμήμα της Κορυτσάς κάτω από γαλλική κατοχή. Πολλοί Έλληνες καταδικάστηκαν από τα συστημένα πολιτικά δικαστήρια, δημεύθηκε η περιουσία τους και απαγορεύθηκε η χρήση της ελληνικής γλώσσας.

Στις 17 Οκτωβρίου 1918 η Τουρκία υπόγραψε ανακωχή στο λιμάνι Μούδρος της Λήμνου, που ήταν η κύρια βάση του Συμμαχικού στόλου. Ο Αγγλογαλλικός στρατός προωθήθηκε στη Θράκη και κατέλαβε την Κωνσταντινούπολη, ενώ τμήμα ελληνικού στρατού εγκαθίσταντο επίσης στην πρωτεύουσα των σουλτάνων και ο ελληνικός στόλος ναυλοχούσε στο Βόσπορο, με αρχηγίδα το θωρηκτό «Γ. Αβέρωφ» (Βουρνάς, 1999).

Στις 19 Νοεμβρίου υπογράφηκε η ελληνοβουλγαρική συνθήκη ειρήνης στο Νεϊγύ και ένα μεγάλο μέρος της Μακεδονίας και της Θράκης κατακυρώνονταν στην Ελλάδα, ενώ με την ελληνοτουρκική συνθήκη των Σεβρών, που υπογράφηκε στις 10 Αυγούστου 1920, τα νησιά του Β. και Α. Αιγαίου ενσωματώνονταν οριστικά στην Ελλάδα.

Οι αλβανικές αντιδράσεις απέναντι στα τεκταινόμενα εκδηλώθηκαν στα τέλη Ιανουαρίου του 1920, όταν πραγματοποιήθηκε στη Λούσνια το Παναλβανικό Συνέδριο. Στο Συνέδριο της Λούσνιας συμφωνήθηκε η κατάργηση της φιλοϊταλικής κυβέρνησης του Τουρχάν πασά και η δημιουργία νέας με επικεφαλής τον Σουλεϊμάν Δελβίνα. Στα μέσα Απριλίου του 1920 ολοκληρώθηκαν οι αλβανοϊταλικές διαπραγματεύσεις και αποφασίστηκε η αποχώρηση των Ιταλών από τις περιοχές Αργυροκάστρου, Πρεμετής και Λεσκοβικίου (όχι όμως και από την Αυλώνα και τους Αγίους Σαράντα) (Βακαλόπουλος, 1995).

Οι αλληπάλληλες διαβουλεύσεις καθυστερούσαν σημαντικά την είσοδο του ελληνικού στρατού στην Κορυτσά, ενώ οι γαλλικές δυνάμεις βιάζονταν να αποχωρήσουν. Στις 27 Μαΐου του 1920 επιτροπή Αλβανών της Κορυτσάς συναντήθηκε με τον υποστράτηγο Ν. Τρικούπη στο χωριό Σμάρδεσι (Κρυσταλλοπηγή) και του επέδωσε επιστολή του μητροπολίτη Δυρραχίου Ιακώβου. Στις 28 Μαΐου 1920 το Πρωτόκολλο της Καπεστίτσας ανάμεσα στον υποστράτηγο Ν. Τρικούπη και το γενικό διοικητή της Δυτικής Μακεδονίας Ι. Ηλιακή από τη μια μεριά και τους Αλβανούς εκπροσώπους από την άλλη.

Τα δύο συμβαλλόμενα μέρη αναλάμβαναν την υποχρέωση να συμμορφωθούν με τις αποφάσεις της διάσκεψης Ειρήνης του Παρισιού, η οποία θα καθόριζε και τη μελλοντική μεθοριακή γραμμή των δύο κρατών. Η Αλβανία αναλάμβανε τη ρητή υποχρέωση να σεβαστεί γενικότερα το πολιτικό καθεστώς και ειδικότερα τα εκκλησιαστικά και τα εκπαιδευτικά προνόμια του Βορειοηπειρωτικού ελληνισμού, ενώ η δυσχερής θέση των Ιταλών στον αλβανικό χώρο ενόψει των νέων εξελίξεων οδήγησαν την ιταλική πλευρά σε μια συνολική επανεκτίμηση της κατάστασης έπειτα από τη ριζική μεταβολή του αλβανικού πολιτικού καθεστώτος.

Με πρόφαση την αδυναμία της συμφωνίας της 29ης Ιουλίου 1919, η Ιταλία ήλθε και επίσημα σε αντίθεση με τις ελληνικές διεκδικήσεις στην ίδια περιοχή, επανέκαμψε στα προβλεπόμενα από το Πρωτόκολλο της Φλωρεντίας, κατάγγειλε την ελληνοϊταλική

συμφωνία του 1919, αναγνώρισε τη νέα κυβέρνηση των Τιράνων και υπέγραψε σύμφωνο φιλίας με την Αλβανία (2 Αυγούστου 1920), δηλώνοντας ταυτόχρονα την πρόθεση της να αποχωρήσει (ο στρατός της) από την Αλβανία. Έτσι, η Ιταλία θα διατηρούσε μόνο τη Σάσωνα και θα εξασφάλιζε σε αντάλλαγμα εμπορικά και οικονομικά πλεονεκτήματα.

Με πρόταση της Ιταλίας, η Αλβανία έγινε δεκτή το Δεκέμβριο του 1920 ως μέλος της Κοινωνίας των Εθνών και στη συνέχεια υποστήριξε το αλβανικό αίτημα σχετικά με την παραχώρηση του μοναστηριού του Οσίου Ναούμ και 14 χωριών της περιοχής Φλώρινας-Κορυτσάς, τα οποία κατέχονταν από το 1913 από τη Γιουγκοσλαβία και την Ελλάδα αντίστοιχα (Βακαλόπουλος, 1995).

Το ερευνητικό υλικό και η τεκμηρίωσή του

Όσον αφορά στο είδος των ιστορικών πηγών, το υλικό που μεταγράφουμε και αναλύουμε ανήκει α) στις αδημοσίευτες πηγές - από ιδιωτικό αρχείο απλών ανθρώπων. Οι πηγές αυτές παραμένουν αναξιοποίητες ή και άγνωστες, μέχρι να τις ανασύρει από την αφάνεια κάποιος ερευνητής⁵, β) στα ανεπίσημα και ιδιωτικά έγγραφα στην κατηγορία των ημερολογίων⁶.

Πρόκειται για το ημερολόγιο του Δημητρίου Ι. Τούσση, που γράφτηκε την εποχή 1916 – 1919 και εξιστορεί τη σύλληψη, τη φυλάκιση και την απελευθέρωσή του από τις γαλλικές φυλακές κατά τη διάρκεια του Πρώτου Παγκοσμίου Πολέμου.

Το ημερολόγιο, ανασύρθηκε από το προσωπικό αρχείο του καθηγητή Μίμη Σουλιώτη και αποτελείται από δύο διαφορετικά τετράδια που αποτελούν το σώμα το υλικού.

Το πρώτο τετράδιο, αποτελείται από εκατόν πενήντα τέσσερις (154) αριθμημένες χειρόγραφες σελίδες και δύο μη αριθμημένες στην αρχή. Για τις σελίδες αυτές που αποτελούν και το εξώφυλλο του πρώτου τετραδίου δεν μπορούμε να αντλήσουμε περισσότερες πληροφορίες, παρά μόνο το γεγονός ότι η πρώτη σελίδα του ημερολογίου αποτελείται από έντεκα (11) στίχους – σειρές με χειρόγραφη υπογραφή του ιδίου που συνεπάγεται αίτημα για την αποζημίωση της συζύγου του. Στο τέλος της σελίδας, τοποθετείται η σφραγίδα του υποκειμένου που δηλώνει την επαγγελματική του ταυτότητα.

Το υπόλοιπο τετράδιο αποτελείται από σελίδες διαστάσεων 19,5 εκατοστά μήκος και 13 εκατοστά πλάτος, διπλωμένες στο πλάτος και ενωμένες στο μήκος, με τριάντα τρεις (33) σειρές, στρογγυλεμένες άκρες και είναι τετράδιο που χρησιμοποιείται στην αριθμητική.

⁵ Το αρχείο εντόπισε ο καθηγητής Μ. Σουλιώτης από το οικογενειακό περιβάλλον του Δημητρίου Ι. Τούσση.

⁶ Βλ. επίσης υπηρεσιακά σημειώματα και υπομνήματα, αρχεία βιομηχανικών, βιοτεχνικών και εμπορικών επιχειρήσεων, αρχεία ιδιωτικών τραπεζών, αρχεία – κατάλογοι βιβλιοθηκών και εκδοτικών οίκων, τηλεφωνικοί κατάλογοι, κατάλογοι μουσείων και εκθέσεων, τουριστικοί οδηγοί, ιδιωτικά συμφωνητικά, επιστολές – αλληλογραφία.

Περιλαμβάνει τις ενότητες που αφορούν στη σύλληψη, τη φυλάκιση, την οικονομική και τη διατροφική ζωή στις φυλακές και τάματα του υποκειμένου που εκπληρώθηκαν σε διάφορες εκκλησίες.

Το δεύτερο τετράδιο, αποτελείται από τριάντα πέντε (35) αριθμημένες σελίδες και το εξώφυλλο. Ωστόσο, σύμφωνα με την αρίθμηση που ακολουθεί ο αφηγητής, παρεμβάλλονται είκοσι πέντε (25) σελίδες που δεν βρέθηκαν. Για το εξώφυλλο του δεύτερου τετραδίου, μπορούμε να υποθέσουμε ότι είναι φτιαγμένο από σκληρό υλικό.

Στην πάνω δεξιά γωνία του υπάρχει η φωτογραφία ενός άντρα με καπέλο, που πιθανολογείται ότι είναι ο ημερολόγος συγκρίνοντας με άλλες φωτογραφίες από το οικογενειακό του αρχείο.

Κάτω από τη φωτογραφία αυτή, παρεμβάλλεται κείμενο τεσσάρων (4) στίχων στη γαλλική γλώσσα, που φέρει την επιγραφή «CARNE» και δηλώνει την τοποθεσία και την ημερομηνία που γράφτηκε. Στην συνέχεια, υπάρχει κείμενο τουλάχιστον έξι (6) στίχων – σειρών στα γαλλικά, που είναι σβησμένο από κάποιο υγρό που έπεσε στην περιοχή.

Στο τέλος του εξώφυλλου, υπάρχει κείμενο οκτώ (8) στίχων στην ελληνική γλώσσα, που πληροφορεί για το λόγο ύπαρξης του τετραδίου. Το τετράδιο αυτό το ετοίμασε ο αφηγητής όταν τους ειδοποίησαν ότι στις 12 Ιουνίου 1918 θα αφήνονταν ελεύθεροι, προκειμένου να κρατήσει σημειώσεις κατά τη διάρκεια της επιστροφής. Συμπληρώνει στις τελευταίες γραμμές ότι τελικά αυτό δεν συνέβη.

Το υπόλοιπο τετράδιο αποτελείται από σελίδες διαστάσεων 20,5 εκατοστά μήκος και 13,3 εκατοστά πλάτος, διπλωμένες στο πλάτος και ενωμένες στο μήκος, με είκοσι εννέα (29) σειρές, στρογγυλεμένες άκρες και είναι τετράδιο που χρησιμοποιείται στην αριθμητική. Περιλαμβάνει τις ενότητες που αφορούν στην απελευθέρωση, στην οικονομική ζωή στη φυλακή και στα τάματα που εκπληρώθηκαν.

Δομική ανάλυση

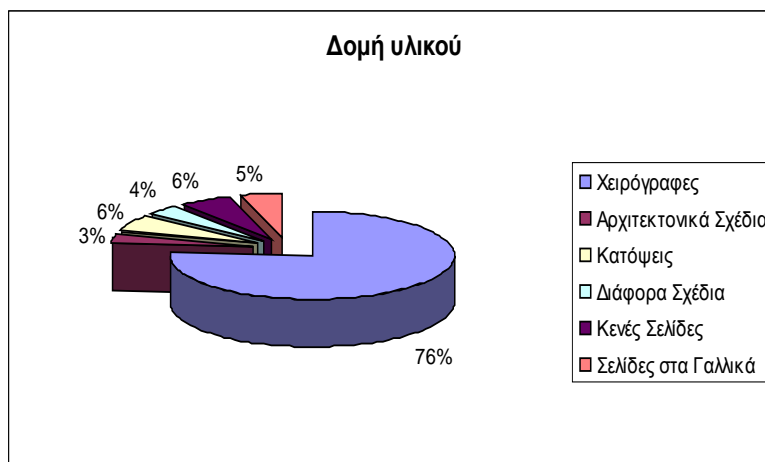
Η δομή του ημερολογίου είναι χρονολογική (ημέρα και χρονιά), θεματική και τοπολογική (πόλη). Ο Δ. Τούσσης γράφει το ημερολόγιο πριν καθιερωθεί το νεό ημερολόγιο.⁷ Όλες οι σελίδες είναι αριθμημένες, με τον αριθμό να βρίσκεται στην κορυφή της σελίδας και μέσα σε παρένθεση. Η αφήγηση είναι προφορική και άνετη στη ροή του λόγου. Η διήγηση των επεισοδίων της καθημερινότητας είναι ευχάριστη περιλαμβάνοντας πολλές λεπτομέρειες. Το

⁷ Το σύγχρονο ημερολόγιο βασίζεται στο γρηγοριανό τρόπο υπολογισμού. Λόγω θρησκευτικών διαφορών δεν καθιερώθηκε το γρηγοριανό ημερολόγιο ταυτόχρονα σε όλες τις χώρες. Οι καθολικές χώρες Γαλλία, Ιταλία, Ισπανία καθώς και το καθολικό τμήμα της Γερμανίας το υιοθέτησαν ήδη από το 1582, ενώ άλλες χώρες ακολούθησαν σταδιακά. Στην Ελλάδα το γρηγοριανό ημερολόγιο εισήχθη το 1923.

ημερολόγιο είναι γραμμένο στην καθαρεύουσα της εποχής, με καλλιγραφία και πιθανόν με τη χρήση πέννας.

Η παρουσία ορθογραφικών λαθών είναι έντονη, ενώ δεν υπάρχουν σημεία στίξης.

Τέλος, τα είδη λόγου και γλώσσας που εμπλέκονται στο υλικό πολυτροπικά, είναι η ελληνική γλώσσα, η γαλλική⁸ (καταχωρίσεις επιγραφών από τις φυλακές), η αριθμητική (αρίθμηση σελίδων και σημειώσεις εξόδων), το σχέδιο (σπιτιών, φυλακών, αμαξών, πλοίων κ.α. στην Ελλάδα και στη Γαλλία) και η αρχιτεκτονική κάτοψη, όπως φαίνονται αναλυτικά στο Γράφημα 1.

Γράφημα 1. Δομή υλικού

Το ημερολόγιο στο σύνολό του αποτελείται από 76% χειρόγραφες σελίδες, 6% κενές σελίδες, 6% από κατόψεις κτιρίων, 5% από σελίδες γραμμένες στα γαλλικά, 4% από διάφορα σχέδια και 3% από αρχιτεκτονικά σχέδια.

Μεθοδολογία

Οι μεταθετικιστικές θεωρήσεις της Ιστορίας μετέβαλαν αισθητά τις έννοιες της κριτικής προσέγγισης και της ανάλυσης των πηγών. Έτσι, μολονότι δεν κατάφεραν να εκτοπίσουν τις παραδοσιακές οπτικές, δημιούργησαν μια νέα κατάσταση που οδηγεί σε νέες δυνατότητες. Οι σύγχρονοι κανόνες ανάλυσης των πηγών ενσωματώνουν τα πορίσματα που προκύπτουν από τη συστηματική εξέταση του κοινωνικοπολιτισμικού και του γλωσσικού-επικοινωνιακού πλαισίου μέσα στο οποίο δημιουργήθηκε η πηγή και έζησε ο δημιουργός της, αξιοποιούν με ευρηματικούς τρόπους τις θεωρίες για την αφήγηση και την πρόσληψή της, καθώς και τις διαδικασίες σχηματισμού των νοητικών αναπαραστάσεων (Βαμβακίδου, 2010).

⁸ Οι σελίδες στα Γαλλικά, είναι γραμμένες με μεγαλύτερα γράμματα συγκριτικά με το υπόλοιπο ημερολόγιο.

Ειδικότερα επιχειρούμε να εφαρμόσουμε την εξωτερική κριτική (ιστορικοφιλολογική τεκμηρίωση) και στη συνέχεια την εσωτερική κριτική (ερμηνευτική).

Ερευνητικά ερωτήματα

Αντίστοιχα τα θέματα που αναζητούμε στο υλικό- ημερολόγιο φυλακής φαίνεται ότι εμπλέκονται με τους προβληματισμούς, που προκύπτουν στο πέρασμα από την παραδοσιακή προς την μοντέρνα και μεταμοντέρνα ιστορία όσον αφορά στο (Κόκκινος, 2003):

- ο *Παρελθόν ενός ανθρώπου-μικροιστορία*
- ο *Στον ιστορικό χρόνο/οι που εμπλέκεται/ονται*
- ο *Στην περιοδολόγηση μέσα στην αφήγηση*
- ο *Στο είδος εξήγησης; (αιτιακή εξήγηση;)*
- ο *Στις πηγές και τα γεγονότα που χρησιμοποιεί και αφηγείται ο αφηγητής*
- ο *Στην αντικειμενικότητα;*
- ο *Στην ιστορική αλήθεια;*

Πίνακας 3. Χαρακτηριστικά Παραδοσιακής, Μοντέρνας και Μεταμοντέρνας ιστορίας (Μαυροσκούφης, 2005)

ΠΑΡΑΔΟΣΙΑΚΗ	
πραγματικότητα	
ένας και γραμμικός	
συμβατικές τομές	
δυνατή, χωρίς γενικεύσεις, με βάση τεκμήρια και λογική επεξεργασία	
πηγές = τεκμήρια για τα γεγονότα	
δυνατή	
μία και εφικτή	
ΜΟΝΤΕΡΝΑ	ΜΕΤΑΜΟΝΤΕΡΝΑ
Ανασυγκρότηση-αναπαράσταση - διάλογος παρόντος-παρελθόντος	οριστική απώλεια παρελθόντος- σκέψη πάνω στο παρελθόν
πολλοί ιστορικοί χρόνοι διασταυρούμενοι	ιστορικός χρόνος = χρόνος της αφήγησης
διαφορετικές προσεγγίσεις ανάλογα με την οπτική και τα ενδιαφέροντα	απόδοση σημασίας με βάση τις επιλογές της γλώσσας και της αφήγησης
πολυπαραγοντισμός και πολυπλοκότητα αιτίων-συνδυασμός θεωρίας και πηγών	Σκέψεις πάνω στην ιστορική εξέλιξη- ανάλυση αφηγηματικής δομής

ίχνη του παρελθόντος-νοηματοδότηση με βάση τις ιδέες, τις οπτικές και τα ερωτήματα των ιστορικών - μετατροπή τους σε τεκμήρια μέσω κριτικής-ερμηνευτικής διαδικασίας	πηγές = ερμηνείες - ίχνη της σκέψης πάνω στο παρελθόν, «γλωσσικά ενεργήματα»
σχετική - ένταξη στα ιστορικά συμφραζόμενα	απόλυτος υποκειμενισμός
Σχετική- πολλές «αλήθειες»	Αδύνατη- τόσες ιστορικές «αλήθειες» όσες οι αφηγήσεις

Η τεχνική ανάλυσης/ανάγνωσης που επιχειρούμε προέρχεται από την ιστορική κριτική γραπτών πηγών και την εξωτερική κριτική (ιστοριοφιλολογική τεκμηρίωση) ακολουθώντας τα εξής βήματα:

- κριτική αποκατάσταση της πηγής, έκδοσή της (ανίχνευση και διόρθωση λαθών),
- έλεγχο γνησιότητας,
- έλεγχο αυθεντικότητας (εξέταση για τυχόν παρεμβολές με παραπομπή στην άμεση και την έμμεση παράδοση του κειμένου),
- τεκμηρίωση προέλευσης (χρόνος – τόπος δημιουργίας και ανακάλυψης, συγγραφέας – ταύτιση),
- κατηγορία και είδος πηγής,
- ένταξη της πηγής στο ιστορικό της πλαίσιο.

Η εσωτερική κριτική (ερμηνευτική) αφορά

- στην κατανόηση της πηγής (γλώσσα και ύφος, λεξιλογική ανάλυση, γλωσσική ορθότητα και σαφήνεια, ειδική ορολογία, εκφραστικές συμβάσεις, κυριολεξία και μεταφορά, έμφαση, επαναλήψεις, δομή και διάρθρωση κλπ),
- αξιοπιστία του συντάκτη – ακρίβεια αναφερόμενων συμβάντων – ειλικρίνεια (θέση και ρόλος συντάκτη, σχέση με γεγονότα και πρόσωπα, προθέσεις, κενά και παραλείψεις, πλάνες, τυχόν απόπειρα σκόπιμης παραπλάνησης, προέλευση πληροφοριών κλπ),
- ιδεολογική ανάλυση περιεχομένων (ιδέες, αξίες, πεποιθήσεις, προκαταλήψεις κλπ),
- στον προσδιορισμό ιδιαίτερων φαινομένων και χαρακτηριστικών,
- στη σύγκριση και διασταύρωση με άλλες πηγές (Μαυροσκούφης, 2005).

Η αξιολόγηση των ιστορικών πηγών συνίσταται στην ικανότητα υποβολής κατάλληλων ερωτημάτων, με την ενεργοποίηση της ιστορικής φαντασίας, ακόμη κι αν δεν είναι πάντοτε δυνατό να προκύψουν απαντήσεις. Έτσι αναρωτιόμαστε:

α) για τα κίνητρα και τους στόχους του συγγραφέα, το δημιουργό της πηγής; Ποια η θέση του στην κοινωνία; Τι θα μπορούσε να είναι, σύμφωνα με την πηγή; Ποιο είναι το διακύβευμα για το συγγραφέα; Γιατί την έγραψε; Ποια είναι η βασική θέση -αν υπάρχει- του συγγραφέα;

β) Ποια είναι τα επιχειρήματα; Πώς χειρίζεται ο συγγραφέας το θέμα του; Ποια στρατηγική ακολουθεί, για να πετύχει το σκοπό του; Πώς την εφαρμόζει; Ποιος είναι ο πρωταρχικός αποδέκτης της πηγής; Πώς επηρεάζεται ο συγγραφέας από το γεγονός αυτό; Σε ποια σημεία της πηγής φαίνεται αυτό; Ποια επιχειρήματα ή σκέψεις του συγγραφέα διατυπώνονται με ασάφεια ή υπαινιγμούς; Ποιοι λόγοι πιθανολογείται ότι τον ωθούν σ' αυτό; Είναι ο συγγραφέας πειστικός και ειλικρινής; Ποια είναι η ρητορική της πηγής; Σε ποια σημεία της διαπιστώνεται;

γ) για τις προϋποθέσεις: Διαφέρουν οι ιδέες και οι αξίες που ανιχνεύονται στην πηγή από αυτές της εποχής μας; Ποιες απόψεις ή προκαταλήψεις φέρουμε ως σημερινοί αποδέκτες της πηγής; Π.χ. έχουμε αντιρρήσεις για κάποια σημεία της πηγής, τα οποία όμως θα ήταν αποδεκτά για τους σύγχρονους με αυτήν; Οι πιθανές διαφορές ή ομοιότητες των ιδεών και των αξιών μεταξύ του συγγραφέα και των σημερινών αναγνωστών επηρεάζουν τον τρόπο με τον οποίο οι δεύτεροι προσλαμβάνουν την πηγή;

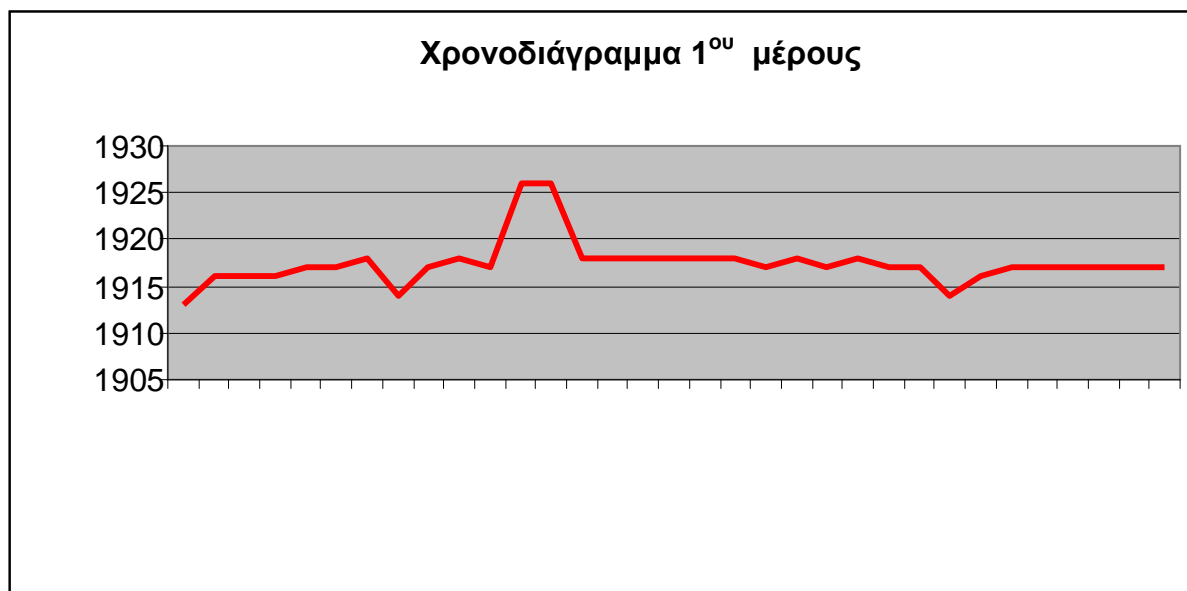
δ) για την επιστημολογία: Υποστηρίζει η πηγή τεκμήρια που περιέχονται σε δευτερογενείς πηγές; Ποιες πληροφορίες αποκαλύπτει η πηγή, χωρίς αυτό να είναι μέσα στις προθέσεις του συγγραφέα; Πώς αξιολογούνται οι ερμηνείες του συγγραφέα της πηγής; Πόσο χρήσιμη είναι η πηγή για την ιστορική μελέτη και έρευνα;

ε) για τη συσχέτιση της πηγής με άλλες, τη βιβλιογραφία στην περίπτωσή μας, τα ιστορικά γεγονότα της εποχής και τα έγγραφα από το οικογενειακό αρχείο του αυτοβιογραφούμενου, που αποτελούν συμπληρωματικές μαρτυρίες. Ποια κοινά στοιχεία (π.χ. αξιολογικά πρότυπα) έχει η υπό εξέταση πηγή συγκρινόμενη με άλλες της εποχής της του ίδιου ή άλλων συγγραφέων; Παρουσιάζει αποκλίσεις και ποιες; Ποια ή ποιες φαίνονται περισσότερο πειστικές και αληθινές;

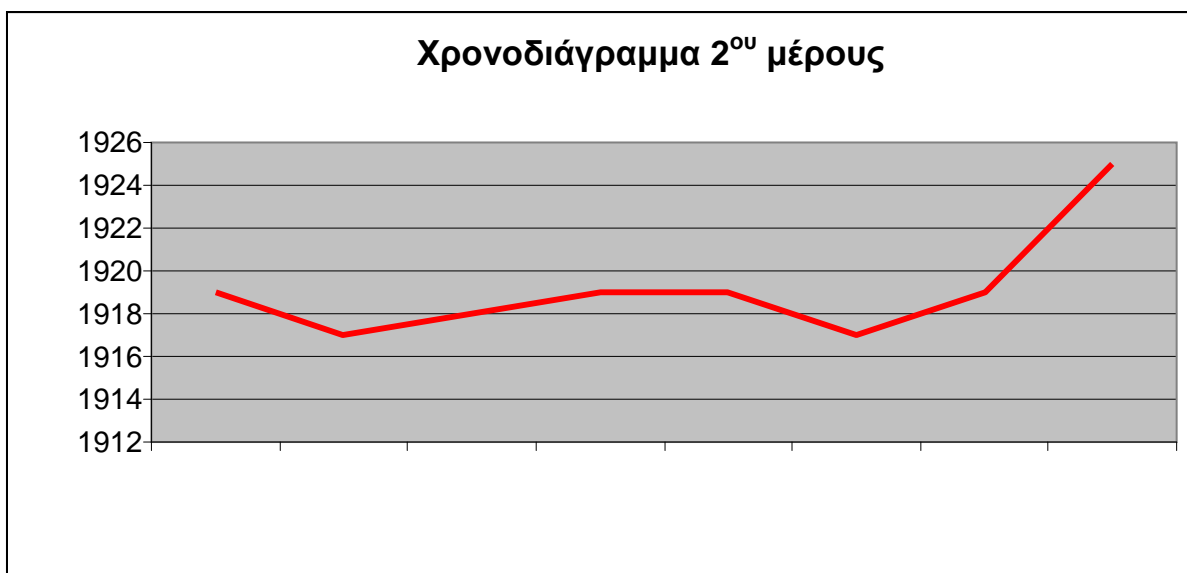
Αποτελέσματα

Χρονοδιάγραμμα του υλικού

Στα γραφήματα που παρουσιάζονται στην συνέχεια αναπαρίσταται η χρονική εξέλιξη της αφήγησης του ημερολογίου, για το πρώτο μέρος στο Γράφημα 2, ενώ για το δεύτερο μέρος, στο Γράφημα 3.

Γράφημα 2. Χρονοδιάγραμμα 1^{ου} μέρους

Γράφημα 3. Χρονοδιάγραμμα 2^{ου} μέρους.

Συγκρίνοντας τα παραπάνω γραφήματα, παρατηρούμε ότι και στα δύο η κίνηση του χρόνου σε σχέση με την αφήγηση, είναι παλινδρομική. Ο αφηγητής/ημερολόγος, δεν ακολουθεί τη χρονολογική σειρά των γεγονότων και υπάρχουν μεταπηδήσεις στον χρόνο που πολλές φορές αφήνουν κενό πολλών ετών, όπως για παράδειγμα στο Γράφημα 2, όπου η αφήγηση από το 1916 μεταπηδά στο 1926 (διαφορά δέκα ετών), μένει για λίγο σταθερή και επανέρχεται στο 1917. Το ίδιο συμβαίνει και στο Γράφημα 3, όπου η αφήγηση από το 1919 μεταπηδά στο 1925.

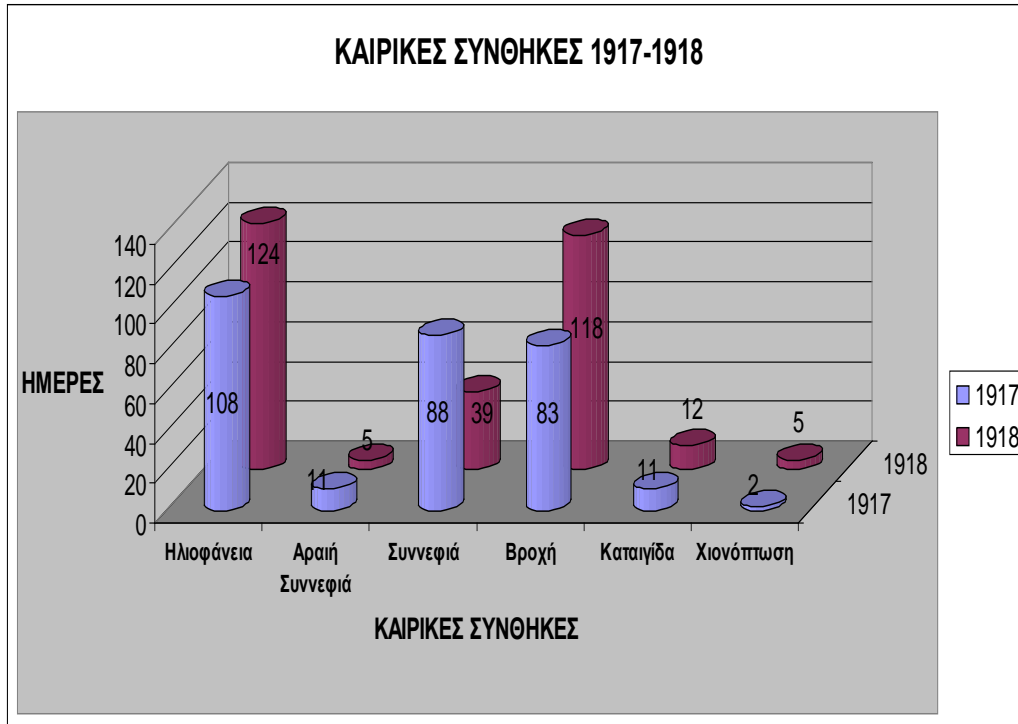
Καιρικές Συνθήκες από το 1917 έως το 1918

Ξεφυλλίζοντας το ημερολόγιο του Δημητρίου Ι. Τούσση, είναι αδύνατον να μην προσέξουμε τη λεπτομερή αναφορά του στις καιρικές αλλαγές και στη συνήθειά του να κρατάει σημειώσεις για κάθε μέρα επί έναν ολόκληρο χρόνο.

Ο Μίμης Σουλιώτης (2008) γράφει: *«Η μανιώδης προσήλωση στις καιρικές αλλαγές είναι εύλογη για ένα φυλακισμένο. Θα υπέθετε κανείς πως η απλή αναγραφή της εορτής του Πάσχα υποδηλώνει ότι αυτή δεν προκαλούσε το ενδιαφέρον του ημερολόγου (να τον αποκαλέσω ημερολογητή; δεν διαθέτουμε χρηστική λέξη). Και τα μεγάλα, ωστόσο, πολιτικά και κοινωνικά γεγονότα της ταραγμένης εκείνης εποχής καταχωρίζονται επιγραμματικά: «[...] την επομένη 10 Ιουλίου ξημερώματα εσυννέφιασεν ο καιρός και άρχισεν να βρέξει, αυτήν την ημέραν δε εμάθαμεν από τας εφημερίδας ότι εις την Ρωσίαν εδολοφόνησαν οι Ρώσοι τον βασιλέα τους Νικόλαον και αφήρπασαν την περιουσίαν του και φόβος υπάρχει μήπως δολοφονήσουν και την οικογένειαν του βασιλέως, την επομένη δε εις τας 11 έκαμε πάλιν ωραίος καιρός δροσερός [...]». Ακόμη και η απελευθέρωση των πρώτων κρατουμένων εγγράφεται σαν δευτερεύον συμβάν: «[...] Με τα ξημερώματα 15 Ιουλίου 1918 εδιορθώθη ο καιρός, ωραίος, αλλά εδώ-εκεί κάπου κάπου συννεφώδης και ο πόλεμος εις το γαλλικόν μέτωπον εξακολουθεί αλλά όχι σφοδρός και οι Γάλλοι προελαύνουν αλλά πολύ ολίγον και οι Γερμανοί αντιστέκονται με γενναιότητα και ο καιρός εξακολουθεί ίδιος. Την επομένη 17 του ιδίου εκαθάρισεν ο καιρός ωραίος, ήλιος λαμπρός, ψιλός Βοριάς, την ιδίαν ημέραν δε ηλευθέρωθησαν και δέκα πολιτοκρατούμενοι».*

Το Γράφημα 4 αναφέρεται συγκριτικά στις καιρικές συνθήκες (ηλιοφάνεια, αραιή συννεφιά, συννεφιά, βροχή, καταιγίδα, χιονόπτωση) που επικρατούσαν το 1917 και το 1918. Ωστόσο, από το συγκριτικό γράφημα έχουν παραληφθεί οι μήνες Ιανουάριος και Δεκέμβριος, διότι η λεπτομερή καταγραφή του αφηγητή ξεκινάει στις 23 Ιανουαρίου 1917 και σταματά στις 12 Δεκεμβρίου 1918.

Παρατηρώντας το Γράφημα 4, γίνεται φανερό ότι και τις δύο χρονιές ο χειμώνας δεν ήταν βαρύς. Το 1918 αποτελείται από περισσότερες ημέρες με ηλιοφάνεια (124 ημέρες), σε σύγκριση με το 1917 (108 ημέρες). Το ίδιο συμβαίνει και με τις βροχοπτώσεις, όπου το 1918 είναι περισσότερες (118 ημέρες) σε σύγκριση με το 1917 (83 ημέρες).

Διατροφικές συνήθειες της εποχής και της περιοχής

Εκτός από τη λεπτομερή περιγραφή των καιρικών συνθηκών, στο ημερολόγιο του Δημητρίου Ι. Τούσση, διασώζονται και διατροφικές συνήθειες της εποχής που αφορούν τις φυλακές της Γαλλίας Rochefort και Saint Affrique. Είναι φανερό ότι τα ζητήματα διατροφής στις Πολιτισμικές Σπουδές αναδεικνύουν νοοτροπίες και τοπικές κουλτούρες.

Ο Μίμης Σουλιώτης (2008) σημειώνει: «[...]Να δούμε πώς δεινόταν οι πολιτικοί κρατούμενοι κατ' εκείνη την πασχαλινή περίοδο. Στις 7 π.μ. έπαιρναν «ένα φλιτζάνι μεγάλο καφέ χωρίς ζάχαρι, μόνον ολίγη ζάχαρι όσο μετρίαζε την πίκραν του»· ο ημερολογητής μας ειδικότερα δηλώνει τον πολιτισμό του: «δεν ήμπορούσα να πάρω τον καφέ άνητος σαν ζών». Στη φυλακή του Ιφ εναλλακτικό του καφέ ήταν το τσάι. Το γεύμα σερβιριζόταν στις 10 π.μ., το δείπνο στις 4 μ.μ. Το μενού (ιδίως 9 Απριλίου - 9 Μαΐου 1917) ήταν: Κυριακή: φακή σούπα με ολίγον πατάτα, κρέας σούπα μακαρόνια· Δευτέρα: αλεύρι σούπα με ολίγον πατάτα, ρύζι σούπα με ολίγον πατάτα· Τρίτη: φακή σούπα με ολίγον πατάτα, κρέας μακαρόνια σούπα· Τετάρτη: λάχανα σούπα με ολίγον πατάτα, πατάτα σούπα με ολίγον δάφκες (= καρότα)· Πέμπτη: φασόλια σούπα με ολίγον πατάτα, κρέας με ρύζι σούπα· Παρασκευή: αλεύρι σούπα με ολίγον πατάτα,

μακαρόνια σούπα με ολίγον πατάτα· Σάββατο: ό,τι την Τετάρτη. Το ψωμί διανέμεται «165 δράμια την ημέραν» ή σε άλλη φυλακή «ένα κιλό ψωμί εις δύο ημέρας». Σχόλια για την ποιότητα: το τσάι δεν πίνεται, το κρέας της κουζίνας του Ιφ περιφρονείται ως «νερόπλυμα με λάχανα», τα λάχανα ως από «αυτά που πετάμε ημείς», το αλεύρι «από αραβόσιτον κουρκούτι»· «και όλα αυτά τα εμαγείρευαν με νερό και ολίγον ξίγκι νερόπλυμα». Για την καθαριότητα, τέλος, παρέχεται σε κάθε κρατούμενο του Ιφ «κάθε Κυριακή ένα κομματάκι σαπουνι διά τα ρούχα πλύσιν και διά νίψιμο το πρόσωπον», ενώ στη φυλακή του Φριγκολέ «ένα καλούπι σαπουνι εις 11/2 μήνα».

Παρατηρήσεις

Απαντώντας στα ερωτήματα, όπως αυτά προκύπτουν μέσα από την ιστορικοφιλολογική ανάλυση α) για τα κίνητρα και τους στόχους του συγγραφέα/ημερολόγου, β) για τα επιχειρήματα, γ) για τις προϋποθέσεις, δ) για τις πληροφορίες, που αποκαλύπτει η πηγή, χωρίς αυτό να είναι μέσα στις προθέσεις του συγγραφέα, ε) για τη συσχέτιση της πηγής με άλλες, τη βιβλιογραφία στην περίπτωσή μας, τα ιστορικά γεγονότα της εποχής και τα έγγραφα από το οικογενειακό αρχείο του αυτοβιογραφούμενου, που αποτελούν συμπληρωματικές μαρτυρίες-διαπιστώνουμε ότι το πολυτροπικό υλικό, το ημερολόγιο του Τούσση αποτελεί δευτερογενές διαμεσολαβημένο υλικό για την τοπική, εθνική και ευρωπαϊκή ιστορία καθώς επίσης γλωσσολογικό υλικό για την «ακρόαση» της εποχής.

Ο ημερολόγος είναι πολιτικός κρατούμενος της εποχής, είναι πρόσφυγας, είναι πληροφοριοδότης (όπως πιστοποιείται από τους Αθανάσιο Οικονόμου, Θεσ/νίκη 16 Μαρτίου 1937, Π.Δ. Σταθάκου, Αθήνα 6 Φεβρουαρίου 1938 και Γ. Τσόντου - Βάρδα, Αθήνα Φεβρουάριος 1938) και ενδιαφέρεται να καταγράψει τις λεπτομέρειες της καθημερινότητας στις φυλακές που μετακινείται.

Οι θέσεις του για τα αγωνιστικά και πολιτικά ζητήματα της εποχής δεν εντοπίζονται άμεσα μέσα στο κείμενο, αλλά καταγράφονται έμμεσα. Ο ίδιος στο ημερολόγιό του γράφει: «[...]σε σταθμο το προι 7½ η ορα εφθασαμεν εις θεσσαλονικη οπου πιραμεν διο καροτσες και πιγαμεν με τους πολιτικους κοροφιλακους εις την αστυνομιαν τη Γαλικη και εκι μας εξετασανε και απο εκι μας σινοδευσαν εις την φιλακην φιλακην εις θεσσαλονικη εις την Γερμανικην σχολην οπου ησιλθαμεν εις την φιλακην αυτην εις τας 12 το μεσιμερι εις τας 30 Νοεμβριου και εκαθισαμεν ακριβος 26 οικοσι εξε ημερας διοτι φιγαμεν εις τας 26 οικοσι εξε 10βριου το μεσιμερι απο τας φιλακας και πιγαμεν εις το ατμοπλιον οπου ησιλθαμεν και εκαμαμεν εις το ατμοπλιον 8 ημερας απο της 26 το μεσιμερι μεχρι τας 3 το μινος Ιαννουαριου 1917 ακριβος εραξε εις την προκιμεαν της μεσαλιας εντομεταζη δε εις τον δρομο εις την θαλασσα την 1

πρωτη Ιανουαριου 1917 ανιμερα αφτην μας ανιγγιλαν οτι ο Αρχιπλιαρχος του πλιου ελαβε τελιγραφιμα με τον ασιρματον οτι τον Βασιλεαν Κωνσταντινον τον εσκοτοσαν με βομβας εις τας Αθινας και οτι ολλος ο ελλινιζμος ειναι ανο κατο τοτε εσικοθικα εγω απο χαμο διοτι δεν ημπορουσα απο την θαλασσοταραχια τον εξε ημερονικτεον φουρτουνας ζαλισμενος και ηπα εις την παρεαν μου οτι κατιτις θα ειναι παντοτες δια καλο και παλιν και επεσα εις το στρομα διοτι ημαν πολη ζαλισμενος απο την μεγαλην φουρτουνα και τελευτεα οπος ανογραφο μετα 8 οκτο ημερονικτα φθασαμε εις μεσαλιαν και εκιμιθιμεν το βραδι παλην εις το πλιον μετα το [μ]πανιο οπου εκαμναμεν και το προι εις τας 4 Ιανουαριου μας ευγαλεν το πλιον εις την πολιν οπου μας επιγαν εις εις τας φιλακας του Αγιου Νικολαου και εκη εκιμιθιμεν το βραδι αυτον και μολις εξιμεροσεν το προι μας εκαλεσαν και μας εδοσαν προτον τα χριματα και μετα μας οδιγισαν 1 ενας Κοροφιλακας και 2 διο στρατιοτε Κινεζη εις το πλιον οπου ηταν εις την παραλιαν και εμβικαν και αυτι εις το πλιον και μας εσινοδευσαν μεχρι το Νισι οπου ειναι ο πηγος του Ιφ και προς φιλακε εκι μας παρεδοσαν εις την Αρχην τον φιλακον οπου και μας εκαμεν θεωριαν την επιθαρχιαν τον φιλακον και μας ετοποθετισαν εις ενα δοματιον τον φιλακον και τους 26 και εισιλθαμεν εις την φιλακην αυτην εις τας 5 του μινος Ιανουαριου 1917 προ με. 10 δεκα η ορα και εμιναμεν ημερας 18 δεκα οκτο αλλα εντομεταζη μας υδοπησαν απο της 13 δεκα τριτις ημερας οτοι την 14 δεκα τεταρτην την επομενην ημεραν να ετιμασθουμε διοτι θα φιγετε εις το φριγολε το μοναστιρι οπου και θα ησασθε ελλευθερι ολην την ημερα εκι μονον το βραδη δεν θα εξελθιτε του δοματιου και την επομενην ημεραν ηλθεν το πλιον δια να μας περιλαβη οπου και δεν μας περιλαβεν διοτι δεν ημπορουσε να πλισιασι εις την προκιμεαν ενεκα τον κυματων της φουρτουνας και εφιγεν και μιναμεν πισο εις την φιλακη και πιραμεν παλη τα κρεβατια και ανεβλιθη το ταξιδη μεχρι προς 18 του υδιου ημεραν δευτερα οραν 10 προ μεσιμβριαν και ηλθε και μας περιλαβε πολιτικη αστινομια και εμβικαμε εις το πλιον και εξιλθαμεν εις την μεσαλιαν εις την προκιμεαν οπου μας περιμεναν κοροφιλακες και μας περιλαβαν και μας εσινοδευσαν εις τον σταθμον σιροδρομου η διαμονη εις τας φιλακας του Ηφ ηταν οπος διποτες καλιτερι 5 πενετε ορας την ημεραν εξω προι και βραδη και ψωμη αρκετον μονον φαγι δεν ηχαμεν καλω ολος διολου σχεδον προς δε τα αλλα ημασταν καλα μολις φθασαμε εις τον Σταθμον εις τας 11 ενδεκα η ορα προ μεσιμ. επεριμεναμεν επι μισι ορα εις τον σταθμον οπου ετιμασθη το τρενο και εις τας 11½ ενδεκα και μισι ησιλθαμεν μες το τρενο».

Και συνεχίζει: «[...]και το εσπερας και την επομενιν την διαλισατε και οκαθις εις την δουλιαν του σαν δεν ηχαν πασχα η ορθοδοξια ειναι μεγα πραγμα οπιος να κατιγορισι την ορθοδοξιαν να ξεραθι το στομα του και ο πολεμος εξακολουθι εις το γαλικον μετοπον σφοδρος και ολο [ο]πιστοκορουνε η γαλοανγγλη και καθιμερινος η γερμανη κιριεβουν απο 12 κιλομετρα τοπον και γραφουν οτι κινδινεβι οι θεσις της γαλιας και ο κερως εξακολουθι ο ιδιος αυτην την

ημεραν εδο και 2 διο φραγγα δια το θεατρον σινδρομιν και ο κερως παλιν αρχισε βρεχον αλλα σιγανη βροχει και εξακουλουθισεν μεχρι της 23 Μαρτιου την 24 ζιμεροματα εκαθαρισε ο κερως εκαμε ορεος ψιλο αερακι και ο πολεμος εξακουλουθι δυνατα γραφουν δε τα φιλα οτι η βασειλισα τον ελλινον Σοφια επτοκευθη με τον αδελφον τις τον Καιζερ τα στρατευματα τα γερμανικα και του εκαμε ο στρατος μεγαλιν παρελασιν και την ιδιαν ημεραν μετα το μεσιμερι εχαλασεν ο κερως σινεφοδης και την νικτα αρχισεν βροχει δυνατι και την επομενιν παλιν 25 της εθνικης εορτις του ευαγγελιζμου το προι ηταν καλος ο κερως και μετα το μεσιμερι παλιν εσινεφιασεν και αρχισε βροχει και εξακουλουθι ο ιδιος κερως και εντομεταξι μας σινεβη το εξης εις το τεπο αυτο ηχαν βουτιρσι αποθικευμενο δια τους φιλακομενους και το ηχαν αφισι εις την σαλα και εκι η γερμανοαυστριακη κατορθοσαν και το ανιζαν το ενα βαρελι και επερναν τακτικα λιπος απο το βαρελη οσοτου το σοσανε και αυτας τας ημερας ετελιοσαν ολα τα αλλα βαρελια και ηλθεν και ι αραδα του βαρελιου οπου ηχαν ανιξι και το ανιγουν και δεν ευρισκουν τιποτες κενον το βαρελη και αμεσος αρχισαν ερευνα οπου ηλθαν και εις εμενα και ερευνισανε αλλα διστιχος δε βρικαν τιποτης και κανεναν διοτι το ηχαν μαγιρευσι και μετα απο το πεζμα ο νομαρχις εδιεταξεν [...] κερως και εξακουλουθισε μεχρι την 15 του ιδιου μεχρι το μεσιμερι και μετα εσινεφιασε ο κερως και αρχισε απο ολιγον να βρεξι εκινην την ημεραν παλην ιλθεν επιτροπι και επιθεορισε τους φιλακομενους και ευγαλεν αλους 6 ασθηνις εν ολον 12 η οπιοι θα σταλθουνε αλλι εις την γερμανιαν ελευθερι και αλλη εις την ελβετιαν κατα αποφασιν τον ιατρον της επιτροπις και μετα της αποφασεος της γαλικης κυβερνισεος θα φιγουν ο δε κερως εξακουλουθι ο ιδιος και εις τας 17 του ιδιου εμαθαμεν απο τας εφιμεριδας οτι ι εντερνε σιβιλ του 1914 θα απυλιθουν μαλιστα εμας μας ιχαν ιδιπιοισι προ ημερον οτι ολοι οι ελλινες θα μαζευθουν εις τον καμπον αζαιν αζαιν κρες Crees και την 21 του Απριλιου γραφουν εφιμεριδες οτι απεφασισθη απο της 15 Μαιου αλα νοβα 2 Μαιου θα αρχισουν να απολίσουν κατα σιραν και απο τας 18 μας εδιδαν και ψωμη περισσοτερον αυτη 300 γρα 100 δρα μας εδιδαν 350 115 δρα και ο κερως ο ιδιος εξακουλουθη σινεφοδης και βρεχον αλλα την 24 του απριλιου αρχισε απο το προι να βρεξι και εξακουλουθισε βρεχον μεχρι αυτην την ημεραν δε λεγαν οπος γραφαν αι εφιμεριδες οτι η γερμανια καμνη μεγαλην ετιμασιαν δια την δευτεραν επιθεσιν και εντος ολιγον ημερον θα γινη η επιθεσιν δυνατι με διπλας δυναμις με διπλα κανονια και ο κερως εξακουλουθι βρεχον μεχρι 26 του ιδιου την ημεραν δε αυτην με. με. εκαθαρισε ο κερως καθαρως και ψιλος αερας και εκρατισε αυτος ο κερως εκρατισε μεχρι το εσπερας και την νικτα εσινεφιασε και αρχισε βροχει και καπου καπου εσταματουσε η βροχει και εξακουλουθισε αυτος ο κερως βρεχον και παναν μεχρι 1 Μαιου μετα με. και μετα εκαθαρισε ο κερως εκινην την ημεραν δε με εκαλεσαν εις το γραφιον κατω και με εροτισαν τι σινγενια εχω εγω με τον Γεωργιον Σουλιον διοτι του εχεις στιλι μιαν επιστολη και εγω του ηπα οτι τον εχω συμπεθερον θυος μου».

Η προσήλωση του Δημητρίου Ι. Τούσση στη λεπτομερή καταγραφή των γεγονότων είναι εμφανής στο παραπάνω κείμενο περιγράφοντας τον καιρό, την ακριβή ώρα και ημερομηνία. Κατά τη διάρκεια της μεταφοράς των πολιτικών κρατουμένων στη Μασσαλία και ενώ βρίσκονταν στο πλοίο «Δούναβις», την 1^η Ιανουαρίου 1917, ο αρχιπλοίαρχος έλαβε τηλεγράφημα ότι σκότωσαν τον βασιλιά Κωνσταντίνο με βόμβα στην Αθήνα. Όλος ο ελληνισμός ήταν ανάστατος, όπως αναφέρει το τηλεγράφημα. Ο ημερολόγος τότε, ζαλισμένος από τη θαλασσοταραχή, σηκώθηκε όρθιος και οι μόνες λέξεις που μπόρεσε να αρθρώσει ήταν: «οτι κατιτις θα εινα παντοτες δια καλο» και ξάπλωσε πάλι στο στρώμα του. Στην συνέχεια περιγράφει τη μεταφορά τους από τη Μασσαλία, στον πύργο του Ίφ και τέλος στο μοναστήρι του Frigolet.

Στις επόμενες σελίδες, είναι εμφανές ότι ο Δημήτριος Ι. Τούσσης είναι θρησκόληπτος, αναφέρει χαρακτηριστικά: «και το εσπερας και την επομενιν την διαλισατε και οκαθις εις την δουλιαν του σαν δεν ηχαν πασχα η ορθοδοξια εινα μεγα πραγμα οπιος να κατιγορισι την ορθοδοξιαν να ξεραθι το στομα του». Και ενώ συνεχίζει να περιγράφει τον καιρό, δε λείπουν αποσπασματικά ιστορικά σχόλια για τον πόλεμο: «Ο πόλεμος εξακολουθεί σφοδρός, οι Γάλλοι και οι Άγγλοι οπισθοχωρούν ενώ οι Γερμανοί καταλαμβάνουν καθημερινά γη».

Διάφορα περιστατικά των φυλακών με τους υπόλοιπους πολιτικούς κρατουμένους, έρχονται να συμπληρώσουν το περιεχόμενο αυτών των σελίδων. Στο Frigolet, οι φύλακες είχαν αποθηκευμένο βούτυρο σε ένα βαρέλι. Κάποιοι γερμανοαυστριακοί κρατούμενοι όμως, κατάφεραν να το ανοίξουν και τακτικά να προμηθεύονται από αυτό. Όταν οι φύλακες το ανακάλυψαν, προέβηκαν σε έρευνα όμως δε βρήκαν τίποτα αφού οι κρατούμενοι το είχαν ήδη μαγειρέψει.

Στις 17 (Απριλίου) «[...]εμαθαμεν απο τας εφημεριδας οτι ι εντερνε σιβιλ του 1914 θα απυλιθουν», έτσι οδηγούν όλους τους Έλληνες στη φυλακή Ajain Creuse και από τις 18 (Απριλίου) οι φύλακες τους δίνουν περισσότερο ψωμί. Από τις 15 Μαΐου οι εφημερίδες ανακοινώνουν ότι αποφασίσθηκε η απόλυση των πολιτικών κρατουμένων, ενώ στις 24 Απριλίου έγραφαν ότι οι Γερμανοί ετοιμάζονται για δεύτερη επίθεση, με διπλές δυνάμεις.

Το κείμενο-σημείο έχει πομπό ένα πραγματικό πρόσωπο, αλλά ο δέκτης είναι ένας πιθανός φαντασιακός αναγνώστης. Οι πληροφορίες που δίνονται και η τεχνική της αφήγησης σε προσωπικό-υποκειμενικό, εκφραστικό ύφος μας οδηγούν στις θεωρίες για τα είδη αφήγησης και εξιστόρησης.

Το είδος της αφήγησης: πρόκειται ένα προσωπικό ημερολόγιο, για «ένα μεγάλο ελεύθερο γράμμα».

Όπως και στον μονόλογο και στην επιστολογραφία, έτσι και στην αφήγηση τύπου ημερολόγιου παρακολουθούμε τις αντιδράσεις του αφηγητή στα γεγονότα που συμβαίνουν γύρω του· ακολουθείται κι εδώ, όπως στην επιστολογραφία, χρονική αλληλουχία.

Επειδή όμως εκείνος που γράφει στο ημερολόγιο δεν απευθύνεται συγκεκριμένα σε κάποιον υποδηλώνεται μια περίεργη μορφή ακροατηρίου που με κάποιον τρόπο είναι κοντά στον αφηγητή, κι όμως είναι τελείως απρόσωπο· ο υποθετικός ακροατής, όπως κι ο δέκτης της επιστολής δεν αντιδρούν καθόλου.

Οι «ημερολογιογράφοι» αποκαλύπτουν, ή μάλλον προδίδουν, τη δική τους ψυχική κατάσταση παράλληλα με την αφήγηση των γεγονότων.

Το *Ημερολόγιο φυλακής* φαίνεται να είναι κράμα όλων αυτών των λόγων, όπως τα χειροποίητα collages, που καλύπτουν τα εξώφυλλα και τα οπισθόφυλλα αυτών των τετραδίων.

Η πρώτη αίσθηση που προσλαμβάνουμε από την ανάγνωση του υλικού είναι η δυσκολία «ακρόασης» στη γλώσσα μιας άλλης εποχής – αρχές 20ού αιώνα.

Στη συνέχεια όμως και πριν ακόμη δεσμευτούμε στη διαδικασία της φιλολογικής-γλωσσικής μεταγραφής απολαύσαμε μέσα από την όραση, τη γεύση, την αφή και την μνήμη του ημερολόγου, μια σωματική γραφή σε/ προσωπικό ύφος, με απόσταση για τα δρώμενα στην ιστορία των άλλων και στη δική του.

Το υλικό διαβάζεται με κριτήριο το λογικό νόημα που προσφέρουν οι συγκεκριμένες εικόνες- λέξεις, καθημερινές και αρκετές σημασιοδοτημένες για τον υποψιασμένο αναγνώστη, γνώστη της τοπικής και εθνικής ιστορίας.

Το υλικό είναι οι λέξεις που παράγουν εικόνες, ο βίος και η πολιτεία που έχουν συσσωρευτεί στη σωματική μνήμη, από τα ποικίλα συμφραζόμενα, τις αντιφάσεις που ενυπάρχουν σε οικείες έννοιες και αντιλήψεις.

Μετά την πρώτη ανάγνωση και τη συμμετοχή μας στην μνήμη, στις μνήμες του ημερολόγου, η όρασή μας καταγράφει τα ποιήματα ως ασπρόμαυρα, ως ντοκουμέντα-χάρτες, ως διαδρομές σε μπουντρούμια/κάστρα/φυλακές του 18^{ου} αιώνα στη Γαλλία, που εξερευνούν την ανθρώπινη κατάσταση χωρίς εξιδανικευτική παρέμβαση.

Οι εικόνες προσφέρουν μια χαρτογραφική και ιστορική οπτική, παρουσιάζοντας περισσότερο το μυστήριο και τις λεπτές αποχρώσεις ενός προσωπικού περάσματος.

Ο χώρος ως βασικός άξονας της εικαστικής γραφής κυριαρχεί στο ημερολόγιο του κρατούμενου, πολιτικού πρόσφυγα,⁹ Έλληνα από την Κορυτσά και αρχιτέκτονα ως διαδρομές, πόλεις, μέσα μεταφοράς, κλίμα, διατροφή, πρόσωπα, επιγραφές.

Ο χρόνος χτισμένος από το βλέμμα ενός έγκλειστου-φυλακισμένου αποκαλύπτεται στην τροχιά μιας δράσης άσχετα πόσο σημαντική ή ασήμαντη είναι αυτή, σε ανθρώπινες εικόνες.

Ο ημερολόγος σε μια αυτοβιογραφική, καθημερινή επικοινωνία με τον εαυτό του και το περιβάλλον επιτυγχάνει και τη δική μας συμμετοχή στην ανάγνωση.

Ο ημερολόγος κινείται ανάμεσα στη φανοποιία και τη λογοποιία όσον αφορά στη συγκινησιακή χρήση της γλώσσας. Η φανοποιία αναδεικνύει τις οπτικές, ακουστικές, ψυχοδιανοητικές εικόνες, η μελοποιία το μουσικό χνάρι των στίχων, η λογοποιία χωρίς να αποκλείει τους προηγούμενους τρόπους, τις συνυποδηλώσεις των λέξεων (Σουλιώτης, *Αλφαβητάριο για την ποίηση*, σ. 26) .

Εάν σήμερα φαίνεται ότι τα «αφιολόγητα» κριτήρια (οι ιδέες) δεν επηρεάζουν, οφείλουμε να ψάξουμε μήπως οι εθνικές και άλλες αποτιμήσεις έδωσαν τη θέση τους στις σύγχρονες θεωρίες, που επικεντρώνονται στη βιοματική πράξη της ανάγνωσης: τον «εθνικόφρονα ακροατή-αναγνώστη» του 19ού αιώνα τον έχει διαδεχθεί ο «δημοκρατούμενος/κοινωνικός αναγνώστης» και ο εναλλακτικός «μοναχικός φετιχιστής» του 20ού;

Φαίνεται ότι η διάσπαση της ανάγνωσης έχει συντελεσθεί.

⁹ Ο Μίμης Σουλιώτης είναι από τους πρώτους που έθεσαν το πρόβλημα της επιστροφής των πολιτικών προσφύγων άλλης εποχής. Στην εφημερίδα της Φλώρινας "Κοινή Γνώμη" που διηύθυνε είχε αναλύσει το απαράδεκτο και φασιστικής έμπνευσης ιδεολόγημα: "Η επίμαχη διατύπωση συνεπάγεται ότι υπάρχουν, όχι μόνο 'μη Έλληνες κατά το γένος', παρά και 'Έλληνες αναντάμ παπαντάμ' ή αλλιώς 'Έλληνες από σόι'. Με άλλα λόγια, ορισμένοι Έλληνες είναι 'πιο Έλληνες' από τους υπόλοιπους, καθότι κατάγονται από 'σόι', είναι Έλληνες 'ράτσας' κλπ. Αλλά ο φυλετισμός έχει ξεπεραστεί. Τα 'γένη' και οι 'ράτσες' ανήκουν σε προαστικά ιδεολογήματα, που αναπαλαιώνονται από τους παλιούς και νεότερους φασισμούς. Δεν είναι σκυλιά οι Έλληνες ώστε ν' ανήκουν σε γένη!" (3.7.1993): Βλ.: «ο Ιός Έλευθεροτυπία», «Οι ανιθαγενείς της Μακεδονίας».

Βιβλιογραφία

- Βαμβακίδου, Ι. (2010). *Ήταν μια φορά ένα κοινοτάρχης, Χρήστος Τανιμανίδης 1906-1968, οικογενειακό αρχείο Ελευθερίας Τανιμανίδη-Μπαλτατζή*. Ξάνθη: ΠΑΚΕΘΡΑ.
- Βαμβακίδου, Ι. & Σωτηροπούλου, Ε. (2011). Σημειωτική ανάγνωση Ιστορικού Ντοκιμαντέρ: Δημοκρατικός Στρατός 1946-1949. Στο: *Βίωμα και Μεταφορές*, Ηλεκτρονικός Συλλογικός Τόμος: Ψηφιακές Εκδόσεις Νησίδες, Κεφ. 23. Δικτυακός τόπος: <http://www.nissides.gr/greek/digital.html>.
- Βακαλόπουλος, Α. (1995). *Νέα ελληνική ιστορία (1204-1985)*. Θεσσαλονίκη: Βάνιας.
- Βουρνάς, Τ. (1999). *Ιστορία της νεώτερης και σύγχρονης Ελλάδας*. τ. Β΄. Αθήνα: Πατάκης.
- Barthes, R. (2008). *Η απόλαυση του κειμένου*. Κέρδος.
- Charlot, B. (1992). *Το σχολείο αλλάζει. Κρίση του σχολείου και κοινωνικοί μετασχηματισμοί*. Αθήνα: Προτάσεις.
- Δημαράς, Κ.Θ. (1987). *Ιστορία της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας. Από τις ρίζες ως την εποχή μας*. Ίκαρος.
- Δημαράς, Α. (1998). *Η μεταρρύθμιση που δεν έγινε*. τ. Β΄, Αθήνα: Βιβλιοπωλείον της «Εστίας».
- Dumas, A. (2007). *Ο Κόμης Μοντεκρίστο*. Μτφ.: Βασιλάτου Β. Αθήνα: Κέδρος.
- Ferro, M. (1997). *Ο πρώτος παγκόσμιος πόλεμος 1914-1918*, Μτφ.: Κατσιλιέρη Τζίνα. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Ζαμπέτα, Ε. (1994). *Η Εκπαιδευτική Πολιτική στην Πρωτοβάθμια Εκπαίδευση 1974-1989*. Αθήνα: Θεμέλιο.
- Husen, T. (1991). *Η αμφισβήτηση του σχολείου. Μια συγκριτική μελέτη για το σχολείο και το μέλλον του στις δυτικές κοινωνίες*. Αθήνα: Προτάσεις.
- Πεσμαζόγλου, Σ. (1987). *Εκπαίδευση και ανάπτυξη στην Ελλάδα 1948-1985. Το ασύμπτωτο μιας σχέσης*. Αθήνα: Θεμέλιο.
- Καζαμίας, Α. (1986). Εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις 1957-1977. Μύθοι και πραγματικότητες. Στο: *Οι εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις στην Ελλάδα, (Προσπάθειες, αδιέξοδα, προοπτικές)*, Πρακτικά Συνεδρίου. Ρέθυμνο.
- Καζαμίας, Α. (1995). *Η κατάρα του Σίσυφου: Η βασανιστική πορεία της ελληνικής εκπαιδευτικής μεταρρύθμισης*. Αθήνα: Σείριος.
- Κασσωτάκης, Μ. (1986). Η προσπάθεια ανάπτυξης της μέσης τεχνικής-επαγγελματικής εκπαίδευσης κατά την περίοδο 1950-1980 και η αποτυχία της. Μια ερμηνευτική προσέγγιση. Στο *Οι εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις στην Ελλάδα, (Προσπάθειες, αδιέξοδα, προοπτικές)*, Πρακτικά Συνεδρίου. Ρέθυμνο.

- Κόκκινος, Γ. (2003). *Επιστήμη, ιδεολογία, ταυτότητα*. Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Κολιόπουλος, Σ. Ι. (2002). *Ιστορία της Ελλάδος από το 1800. Η διαμόρφωση και η άσκηση της εθνικής πολιτικής*. τ. Β΄. Θεσσαλονίκη: Βάνιας.
- Μαυροσκούφης, Δ. (2005). *Αναζητώντας τα ίχνη της Ιστορίας: ιστοριογραφία, διδακτική μεθοδολογία και ιστορικές πηγές*. Θεσσαλονίκη: Αφοί Κυριακίδη.
- Μουζέλης, Ν. (1978). *Νεοελληνική κοινωνία: όψεις υπανάπτυξης*. Αθήνα: Θεμέλιο.
- Μουζέλης, Ν. (1986). *Παράδοση και αλλαγή στην ελληνική πολιτική. Από τον Ελευθέριο Βενιζέλο στον Ανδρέα Παπανδρέου*. Αθήνα: Εξάντας.
- Μουζέλης, Ν. (1992). *Μεταμαρξιστικές προοπτικές. Για μια νέα πολιτική οικονομία και κοινωνιολογία*. Αθήνα: Θεμέλιο.
- Μπουζάκης, Σ. (2000). *Νεοελληνική εκπαίδευση (1821-1998)*. Αθήνα: Gutenberg.
- Μπουζάκης, Σ. (2002). *Εκπαιδευτικές Μεταρρυθμίσεις στην Ελλάδα, Πρωτοβάθμια και Δευτεροβάθμια Γενική και Τεχνικοεπαγγελματική Εκπαίδευση. Μεταρρυθμιστικές προσπάθειες 19^{ος} αιώνας, 1913, 1929*. τ. Α΄. Αθήνα: Gutenberg.
- Πολίτης, Λ. (1985). *Ιστορία της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας*. Αθήνα: Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης.
- Plummer, K. (2000). *Τεκμήρια Ζωής*. Αθήνα: Gutenberg.
- Robson, C. (2007). *Η Έρευνα του Πραγματικού Κόσμου*. Αθήνα: Gutenberg.
- Σβορώνος, Ν. (1986). *Επισκόπηση της νεοελληνικής ιστορίας*. Αθήνα: Θεμέλιο.
- Σβορώνος, Ν. (1995). *Ανάλεκτα νεοελληνικής ιστορίας και ιστοριογραφίας*. Αθήνα: Θεμέλιο.
- Σουλιώτης, Μ. (1995). *Αλφαβητάριο για την ποίηση*. Θεσσαλονίκη: Γ. Δεδούση.
- Σουλιώτης Μ. (2008). Πάσχα στη φυλακή του Ιφ. *Το Βήμα online*. Τελευταία ανάκτηση 28 Απριλίου 2008.
- Τσαπάρης, Σ. (1988). *Η πολιτική ηγεσία και οι ξένοι στη νεότερη ιστορία της Ελλάδας*. τ. Α΄. Αθήνα: «Νέα Σύνορα».
- Τσιώλης, Γ. (2006). *Ιστορίες Ζωής και Βιογραφικές Αφηγήσεις. Η βιογραφική προσέγγιση στην κοινωνιολογική ποιοτική έρευνα*. Αθήνα: Κριτική.
- Τσουκαλάς, Κ. (1992). *Εξάρτηση και αναπαραγωγή. Ο κοινωνικός ρόλος των εκπαιδευτικών μηχανισμών στην Ελλάδα*. Αθήνα: Θεμέλιο.
- Thwaites T., Lloyd D. & Warwick M. (1994). *Tools for Cultural Studies: An Introduction*. South Melbourne.
- Vitti, M. (1994). *Ιστορία της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας*. Αθήνα: Οδυσσέας.
- ΥΠΕΠΘ. (1999). *Λεξικό Λογοτεχνικών Όρων*. Αθήνα: ΟΕΔΒ.
- ΥΠΕΠΘ. (1999). *Έκθεση – Έκφραση Α΄ Λυκείου*. Αθήνα: ΟΕΔΒ.

Φραγκουδάκη, Α. (1987). *Εκπαιδευτική Μεταρρύθμιση και Φιλελεύθεροι Διανοούμενοι: Άγονοι αγώνες και ιδεολογικά αδιέξοδα στο μεσοπόλεμο*. Αθήνα: Κέδρος.

Στοιχεία επικοινωνίας:

Έλενα Σωτηροπούλου
e-mail: elensotiroulou@gmail.com

Ιφιγένεια Βαμβακίδου
e-mail: ibambak@uowm.gr

Κωνσταντίνος Τσιούμης
e-mail: ktsioumi@nured.auth.gr